

nih na Istoku. U našim misalima možemo pratiti razvoj pojedinih liturgijskih tekstova. Tako je npr. u Hm u bogoslužju Velikoga petka sačuvan vrlo rijetki tekst *Ideši milosti-vice*, prijevod latinskog *Vadis propitiator* (u gregorijanskim, ambrozijanskim i beneventanskim antifonarijima), od glagoljskih misala poznat još samo iz II. vrbničkog misala; *Exultet* u misalu *Illirico 4* i u Ročkom ima još potpun odlomak o pčeli matici (usp. Righetti, *Storia liturgica II*, 3. izd., Ed. Ancora Milano, 1969, str. 262), dok Hm i Novakov misal imaju mlađu redakciju. Spomenimo i sasvim specifične oracije u srijedu pred Spasovom, nepoznate drugim glagoljskim misalima, koje Hm vežu s rijetkim latinskim misalima. Glagoljski misali obiluju različitim blagoslovima za koje do danas — prema izdanim latinskim tekstovima — nije poznat latinski predložak, a rezultate nije dao ni uvid u veći broj neizdanih kodeksa. Jesu li pak ovi tekstovi autohtoni, to bi tek trebalo pokazati.

Proučavanje povijesti hrvatskoga lekcionara (ili možda njegove pret-povijesti), da ovdje u drugo i ne zalazimo, nezamislivo je bez ovakvih izdanja. A ovdje smo osim teksta staroslavenskog u parakritičkom aparatu upozoreni na miješanje utjecaja Septuaginte i Vulgate u našim srednjovjekovnim kodeksima. Uopće, dovoljno je prolistati ovo izdanje Hm da se uvjerimo koliko nam je građe — po prvi put u latiničkoj transkripciji — stavljeno na dohvat ruke.

Ovo je tek nekoliko misli nabačenih u vezi s izdanjem koje nas je s obzirom na tehnički domet faksimila iznenadilo, a obradovalo i uvelike zadužilo bogatstvom građe i kritičnošću obrade. I kao sama od sebe javlja se želja: kamo sreće kad bismo u dogledno vrijeme dobili i slično izdanje brevijara, možda manje raskošno (pa onda i jeftinije!) u faksimiliranom dijelu knjige, a tekstološki jednako dotjerano i upotreb-ljivo!

Josip TANDARIĆ

P. Žmire, RECHERCHES SUR LA COLLEGIALITÉ EPISCOPALE DANS L'ÉGLISE D'AFRIQUE, *Études Augustiniennes*, Paris, 1971.

Djelo što ga ovdje želim predstaviti samo je izvadak iz dizertacije kojom je autor postigao stupanj doktora teologije na sveučilištu u Fribourgu. U *uvodu* (str. 3—6) smo upozoreni na slijedeće: u posljednje vrijeme veoma se živo i mnogo raspravlja o teologiji episkopata. Radovi s tog područja ponovno su doveli u svijest istinu, ponešto zaboravljenu, o kolegijalnom uređenju biskupstva. Autor drži da obnova ekleziologije u mnogome ovisi upravo o toj kolegijalnosti. Kako je ta kolegijalnost bila posebice potamnjena u Zapadnoj Crkvi, autor izabire jednu od davnih zapadnih crkava kako bi istražio u kojoj je mjeri ta crkva živjela kolegijalnost. Izbor autora nije slučajna jer se o Afričkoj Crkvi može tvrditi da je na Zapadu bez premca kad je riječ o nauci i praksi, vezanoj uz biskupsku kolegijalnost. Autor se zaustavlja istakavši razloge zato, na razdoblju od god. 300—430. Na životu Crkve u to vrijeme zasnovat će svoje istraživanje. Prvenstveno će se pozivati na Ciprijana, Optata iz Mileve i Augustina.

U prvom dijelu obrađen je *izbor i posvećenje biskupa* (str. 7—32). Autor je najprije iznio *termine* koji se u izvorima sreću kad je riječ o izboru i posvećenju biskupâ. O tome na str. 9—12. Stranice su važne jer znamo kako se davna terminologija razlikuje od naše. Tako npr. afrički autori ne upotrebljavaju riječi *consecrare* i *consecratio* kad pišu o biskupskom posvećenju. Što se tiče izbora biskupâ, autor donosi vrijedna svjedočanstva o važnoj ulozi *naroda i klera* (str. 12—15) u izboru biskupa. Potom je iznesena *uloga biskupâ* (str. 15—17) u dotičnoj crkvenoj pokrajini. Ti su biskupi kao konačno odgovorni kad treba odlučiti da li je kandidat vrijedan da bude biskup i da li je izborni tok bio zakonski. U vezi s *posvetom biskupâ* (str. 17—32), autor obrađuje cijeli niz pitanja. Najprije se zanima za *biskupe učesnike* (str. 17—20) u posveti. Po Ciprijanu

na posveti trebaju prisustvovati biskupi dotične pokrajine. Kasnije će nastati običaj da ih bude dvanaest. To je, po sudu autora, očita aluzija na apostolski zbor. Ipak, ako je nužda, dosta su samo trojica. Na str. 20. čitamo važan zaključak. Autor veli: »Posveta je dakle biskupa kolegijalni čin biskupskog tijela neke crkvene pokrajine. To tijelo uvrštava novoizabranog u biskupski zbor sveopće crkve.« S obzirom na *obred posvećenja* (str. 20—21) autor ističe da su izvori u tom pitanju jednodušni. Obred se sastoji, kako veli autor, u *polaganju ruku* (*l'imposition des mains*). Kao izvore nabraja: Ciprijana, Kornelija, pisca djela *Adversus aleatores*, Optata, Augustina i Jeronima. Zanimljivo je da navedeni tekstovi u izvorniku svi bez iznimke govore o *polaganju ruke*. J. TIXERONT, klasik tako reći za kršćansku starinu (nisam primijetio da ga P. Žmire citira), navodi, kad o istom problemu piše, *Cypr., Ep., 67,5; Ep., 49,1; De aleator., 3*, ali u tim izvorišta čita, posve pravilno, *polaganje ruke* (*l'imposition de la main*). Tako u djelu *Histoire des dogmes dans l'antiquité chrétienne, I, La théologie anténéocénne*, izd. 10, Paris, 1924, str. 449. Prevođeci Ciprijanovo pismo 67,5 J. BAER u poznatoj *Bibliothek der Kirchenväter*, Bd. 60, na str. 265. veli o biskupu Sabinu: »... bila mu je... položena ruka (*wurde ihm... die Hand aufgelegt*)«. No, i on ima na str. 155, netočno, za *Ep. 49,1* u prijevodu »ruke« (*die Hände*). Čudno je da P. Žmire nigdje ne opravdava svoj način prevođenja. Redovito govori o *polaganju ruku*.

Što se tiče pitanja da li je *samo jedan posvetitelj ili ih je više* (str. 21—24), autor nas upozorava da se do danas raspravlja da li su svi prisutni biskupi posvetitelji ili samo onaj koji predsjedava, dok bi ostali bili samo svjedoci. Pod naslovom *pišma zajedništva* (str. 24—29) autor raspravlja o posebnom obliku biskupske kolegijalnosti. Novi biskup ili njegovi posvetitelji izmjenjuju pisma s ostalim biskupima. Primjeri te prakse veoma su brojni. Autor ih navodi. Na kraju ovog dijela riječ je o *sakramentalnom obilježju biskupstva* (str. 29—31). Autor veli da

izvori izričito ne govore o tome da bi biskupstvo bilo posebni sakrament. Tek bi neke činjenice (jedino biskupi posvećuju biskupe; slučaj biskupskih posvećenja, iako kandidat prethodno nije ređen za svećenika) upućivale u tom pravcu. Time je dovršen prvi dio rada.

U drugom dijelu autor raspravlja o *ulozi rimskog biskupa u krilu biskupskog zbora* (str. 33—72). Ovaj je dio rada posebno zanimljiv i koristan. Zna se koliko je težak i složen. Autor postavlja prije svega pitanje o *porijeklu biskupskih vlasti* (str. 34—42). Konkretno, zanima ga ovo: da li jurisdikcija biskupima dolazi izravno od Krista ili je ona participacija na papinoj primatskoj vlasti. Odgovor afričkih pisaca veoma je jasan. Ciprijan drži da biskupi primaju izravno od Krista sve vlasti koje se odnose na biskupsku službu. Te su vlasti božanskog porijekla. Krist je biskupe obdario vlastima kakve su imali apostoli. Tako Ciprijan. Pisac spisa *Adversus aleatores* misli otprilike kao i Ciprijan. Misao Optata iz Mileve nije potpuno jasna. Drukčija je od Ciprijanove. Ali i za nj se može reći da smatra da »se papa ne ukazuje kao izvor iz kojeg izviru biskupove vlasti« (str. 37). Augustin je ovako sudio: zakonitom posvetom tj. neprekinutim naslijeđem koje siže do apostola, biskupi primaju iste vlasti što ih je Krist podijelio dvanaestorici.

Slijedi obrada pitanja u kojem smislu *Rimski biskup pripada biskupskom zboru* (str. 42—45). Autor poslije toga istražuje na koji je način *Rimski biskup veza jedinstva u biskupskom zboru* (str. 45—52). Tu se pita koje mjesto i koju ulogu vrši papa, po afričkom načinu gledanja, među biskupima. Po Ciprijanu rimski je biskup princip i simbol jedinstva biskupa i Crkve. Samo rimski biskup, kao nasljednik Petra, predstavlja u Crkvi osnov jedinstva. O Ciprijanu ovisi Optatov sud. Optat iz Ciprijanovih načela izvlači zaključke za praktični život. Augustin u prvom dijelu svoga episkopata misli poput Ciprijana. Ali počevši s god. 400. u Augustina se osjeća novo usmjerenje. Tada ističe da je Krist je-

dina veza jedinstva između apostola i između biskupa. Krist je *episcopus episcoporum* i jedini pastir.

Autor se na kraju svoga rada bavi pitanjem koje nosi naslov: *Odnosi između papinskih vlasti i biskupskih vlasti* (str. 53—72). Tu nam valja još jednom ukratko iznijeti Ciprijanovo i Optatovo mišljenje. Ciprijan je na tom mjestu posebice dubok, iako mu misao nije bez nedostataka. Po tom piscu svaka mjesna crkva očituje i ostvaruje puninu Crkve. Isto tako, potpuno biskupstvo pripada istovremeno svim biskupima i svakom pojedinom biskupu. Dosljedno, biskup svake crkve posjeduje vlast u cijelosti. Nitko mu je ne može oduzeti niti u njoj imati udjela kad je riječ o njegovim vjernicima. Što se tiče rimskog biskupa, on je izvor i vidljivi znak koji simbolizira i jamči za jedinstvo biskupâ i Crkve. Kako vidimo, Ciprijanov je stav veoma osjetljiv. Autor pokazuje na poteškoće takvog stava. Postavlja pitanje: »... da li je Ciprijan priznavao papin primat ili nije?« Odgovor: »Uzevši u obzir složenost problema ne izgledaju točnima ni kategorično nijekanje ni kategorično tvrđenje« (str. 58). Svakako Ciprijan je uočio bit primata: središte i jamstvo biskupske i crkvene *inter-comunio*. Nedostatak je Ciprijana u tome što papi nije priznao vlast koja je nužna da ispunjava svoju zadaću. Optat priznaje Rimskom biskupu istinsku vlast koja je potrebna za vršenje njegove uloge unutar biskupskog zbora. Papa ima pravu vlast nad ostalim biskupima.

* * *

Autor je veoma ozbiljno i posve stručno obavio posao istraživača. Vrelima se služio izravno, obilatno i iz najboljih izdanja. Osjeća se da odlično pozna svoj predmet. Bibliografija mu je iznimno bogata (možda se ponekad služio prijevodima, npr. u slučaju H. KÜNG, str. 71, bilj. 161). Njegov je sud siguran i uravnotežen. Najprije istražuje, onda tvrdi. Ipak bih imao ponešto primijetiti s obzirom na analizirano djelo. Problem *polaganja ruku* već sam dotaknuo. U želji da bude što sve-

straniji autor je ponekad napuštao područje i razdoblje koje obrađuje. Mislim da je u tome i pretjerivao (usp. str. 7—8, 33—34, 53—54, 56). Na žalost, svoje latinske navode nije prevodio. U više navrata jedne te iste tekstove citira, iako na to ne upozorava: usp. bilj. 62. str. 16; bilj. 75. str. 18; bilj. 92. str. 20; bilj. 96. str. 21; bilj. 63. str. 16. i tekst na str. 23; bilj. 76. str. 28. i tekst na str. 23; bilj. 93. str. 20. i tekst na str. 23; bilj. 92. str. 20; bilj. 15. str. 36.

Primjećujem na kraju da P. ŽMI-RE predaje, uz najveće zadovoljstvo studenata, na franjevačkoj teologiji u Makarskoj.

M. MANDAC

Dr o. Jeronim Šetka, MIJENJAM SVIJET. Razmatranja za svećenike, redovnike i redovnice, vjernike. Knjižnica »Marija«, knjiga 8, Split 1974, strana 351.

U ovoj knjizi razmatranja autor nam pruža, kako i sam kaže, ono što je govorio u mnogim egzortama, mjesečnim obnovama, duhovnim vježbama svećenicima, redovnicima i redovnicama. Knjiga obuhvaća mnoštvo tema: od temeljnih pojmova kršćanskog života (život s Kristom, savjest, grijeh, vječnost), kršćanskih kreposti (vjera, ljubav, poniznost), sredstava savršenstva (molitva, razmatranje, duhovno čitanje, duhovne vježbe...), sakramenata (sveta ispovijed, euharistija), kršćanske angažiranosti (apostolat) do vrhunaca kršćanskog života u redovništvu i svećeništvu. Autorova izlaganja obilno su dokumentirana Svetim pismom, tekstovima koncilskih dokumenata i naročito izrekama svetaca, mudraca i drugih velikana.

Metoda je ona koja je kod egzercitatora već uobičajena: zadiviti čitatelja na početku izvanskom veličinom osobe, organizacije ili vrline — u usporedbi s drugim osobama, organizacijama itd. — da bi se onda ušlo bolje u samu bit i posegnulo za bitnim argumentima iz Svetog pisma, učiteljstva Crkve itd. Možda je to psihološki gledano dobra metoda, no ne